

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กด้อยโอกาสด้วยกิจกรรมทัศนศิลป์
สร้างสรรค์ในโรงเรียนสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ
จังหวัดเชียงใหม่*

IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF UNDERPRIVILEGED CHILDREN
THROUGH CREATIVE VISUAL ARTS ACTIVITIES OF THE SCHOOLS
UNDER THE SPECIAL EDUCATION BUREAU, CHIANG MAI

สายพิน สังกิตศิลป์*

Saipin Sungkitsin

มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

Chiang Mai Rajabhat University, Thailand

*Corresponding author E-mail: saipin_sun@g.cmru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาบริบทและข้อมูลพื้นฐานของเด็กด้อยโอกาส 2) เปรียบเทียบพฤติกรรมของเด็กด้อยโอกาสก่อนและหลังการปฏิบัติกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ 3) ศึกษาความพึงพอใจของเด็กด้อยโอกาสที่มีต่อกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ โดยใช้รูปแบบการวิจัยแบบผสมผสาน กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 - 6 จำนวน 20 คน ซึ่งได้มาโดยการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ชุดกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกตพฤติกรรม แบบประเมินพฤติกรรม และแบบประเมินความพึงพอใจ ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา และข้อมูลเชิงปริมาณ สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัย พบว่า 1) บริบทและข้อมูลพื้นฐาน มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมส่วนมากเป็นเพศชาย มีอายุ 10 ปี มีน้ำหนัก 31 - 40 กก. มีส่วนสูง 101 - 150 ซม. ส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่เชียงใหม่ นับถือศาสนาพุทธ ทุกคนพักอาศัยในโรงเรียน และไม่มีภาวะความพิการ มีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง ร่าเริงแจ่มใส มีน้ำใจ ขยัน และมีจิตสาธารณะ เข้ากับสังคมหรือกลุ่มเพื่อนได้ดี มีความคิดสร้างสรรค์ สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในโรงเรียนได้เป็นอย่างดี 2) ผลการเปรียบเทียบพฤติกรรมของเด็กด้อยโอกาสก่อนและหลังการปฏิบัติกิจกรรม

* Received January 30, 2023; Revised February 3, 2023; Accepted March 30, 2023

ทัศนศิลป์สร้างสรรค์ ซึ่งพฤติกรรมของเด็กด้วยโอกาสทุกด้านอยู่ในระดับมาก ด้านจิตใจและอารมณ์ เปลี่ยนแปลงมากที่สุด เด็กใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เช่น การอ่านหนังสือ ออกกำลังกาย พุดคุยแลกเปลี่ยนกับเพื่อน และทำงานร่วมกับผู้อื่น และ 3) ความพึงพอใจของเด็กด้วยโอกาสที่มีต่อกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์โดยภาพรวม มีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด

คำสำคัญ: การพัฒนาคุณภาพชีวิต, เด็กด้อยโอกาส, กิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์, โรงเรียนสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ จังหวัดเชียงใหม่

Abstract

This research aimed 1) to study context and background information of life of underprivileged children 2) to compare the behaviors of underprivileged children before and after attending creative visual arts activities 3) to examine the satisfaction of underprivileged children, using mixed research model. The sample in this research consisted of 20 students studying in Prathomsuksa 4-6 (Grade 4-6). They were selected by using purposive sampling method. The research instruments were the creative visual art activity set, an interview form, a behavioral observation form, a behavior assessment form, and a satisfaction assessment form. The qualitative data were analyzed based on content analysis, whereas the quantitative data were statistically analyzed for percentage, mean, and standard deviation. The findings were shown as follows. 1) According to the children's context and background information, it was found that the majority of participants were male. Most children were 10 years old. The majority of children weigh 31-40 kg, and they were 101-150 cm tall the most. Most of them were domiciled in Chiang Mai, and were Buddhist. All of them lived in school, and no one had any disability. They are in good physical health condition. They are cheerful, bright, kind, diligent and public-minded. They get along well with society and with friends in the group. They are creative and able to adapt to various environments in school as well. 2) When comparing the behaviors of underprivileged children before and after attending creative visual arts activities, it was found that the primary behaviors of underprivileged children increased in all aspects at a high level. The mental aspect changed the most. The children spend their free time usefully, such as reading books, exercising, chatting, exchanging with friends, and working with others 3) Concerning the

satisfaction of underprivileged children towards overall activities, it was found that participants had the highest level of overall satisfaction.

Keywords: Improving the quality of life, Underprivileged children, Creative visual arts activities, schools under the special education bureau, Chiang mai

บทนำ

แนวคิดการพัฒนาทางการศึกษาสำหรับเด็กด้อยโอกาสในปัจจุบัน เห็นได้จากนโยบายรัฐบาลนโยบายที่ 4 การศึกษาและเรียนรู้ การทะนุบำรุงศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรม เพื่อสร้างคุณภาพของคนไทยให้สามารถเรียนรู้พัฒนาตนได้เต็มศักยภาพ ประกอบอาชีพและดำรงชีวิตได้ โดยมีความใฝ่รู้และทักษะที่เหมาะสม เป็นคนดีมีคุณธรรม สร้างเสริมคุณภาพการเรียนรู้ โดยเน้นการเรียนรู้เพื่อสร้างสัมมาชีพในพื้นที่ ลดความเหลื่อมล้ำและพัฒนากำลังคนให้เป็นที่ต้องการเหมาะสมกับพื้นที่ นอกจากนั้นยังปรับเปลี่ยนการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนการศึกษา ให้สอดคล้องกับความต้องการจำเป็นของผู้เรียนและลักษณะพื้นที่ของสถานศึกษา การปรับปรุงและบูรณาการระบบการกู้ยืมเงินเพื่อการศึกษาให้มีประสิทธิภาพเพื่อเพิ่มโอกาสแก่ผู้ยากจนหรือ ผู้ด้อยโอกาสและยังพัฒนาคนทุกช่วงวัยโดยส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ให้สามารถมีความรู้และทักษะใหม่ที่สามารถประกอบอาชีพได้หลากหลายตามแนวโน้มการจ้างงานในอนาคต ปรับกระบวนการเรียนรู้และหลักสูตรให้เชื่อมโยงกับภูมิสังคม โดยบูรณาการความรู้และคุณธรรมเข้าด้วยกันเพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียน ทั้งในด้านความรู้ ทักษะ การใฝ่เรียนรู้ การแก้ปัญหา การรับฟังความเห็นผู้อื่น การมีคุณธรรม จริยธรรม และความเป็นพลเมืองดี โดยเน้นความร่วมมือระหว่างผู้เกี่ยวข้องทั้งในและนอกโรงเรียน (สำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2560) และในงานวิจัยของ (Krason, K, 2020) ได้เสนออิทธิพลของศิลปะ 1 และ 2 เพื่อสร้างสถานการณ์ที่สนับสนุนศักยภาพของบุคคลโดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของเด็กที่มาจากภูมิหลังของการเลี้ยงที่ขาดประสิทธิภาพในกิจกรรมสร้างสรรค์ผ่านการเตรียมการแสดงละคร พบว่า กิจกรรมศิลปะสามารถตอบสนองความต้องการส่วนบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการระบุตัวตนและการนิยามตนเองได้เป็นอย่างดี และเป็นหนทางตรงไปสู่การสร้างอิทธิพลต่อความภาคภูมิใจในตนเองของแต่ละคน

คุณภาพชีวิตของเด็กมีความสำคัญทั้งในฐานะการลงทุนในอนาคตของสังคม เนื่องจากเด็กเป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญในตัวเอง และสมควรได้รับความเป็นอยู่ที่ดีในปัจจุบัน (Wallander, J. L. & Koot, H. M, 2016) จากการศึกษาของ (สำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2560) พบว่า ปีการศึกษา 2559 โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์สำหรับเด็กด้อยโอกาส 10 ประเภทเข้าเรียนจำนวนทั้งหมด 33,177 คน เรียงตามประเภทของเด็กด้อยโอกาสจากมากไปน้อย ดังนี้ เด็กยากจน (มากเป็นพิเศษ) จำนวน 28,074

คน คิดเป็นร้อยละ 84.62 เด็กที่อยู่ในชนกลุ่มน้อย จำนวน 2,600 คน คิดเป็นร้อยละ 7.84 เด็กที่ถูกทอดทิ้งหรือเด็กกำพร้า จำนวน 2,236 คน คิดเป็นร้อยละ 6.74 เด็กที่มีปัญหาเกี่ยวกับยาเสพติด จำนวน 96 คน คิดเป็นร้อยละ 0.29 เด็กในสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชน จำนวน 48 คน คิดเป็นร้อยละ 0.14 เด็กที่ได้รับผลกระทบจากโรคเอดส์หรือโรคติดต่อร้ายแรงที่สังคมรังเกียจ จำนวน 44 คน คิดเป็นร้อยละ 0.13 เด็กที่ถูกทำร้ายทารุณ จำนวน 31 คน คิดเป็นร้อยละ 0.09 เด็กเร่ร่อน จำนวน 27 คน คิดเป็นร้อยละ 0.08 เด็กที่อยู่ในธุรกิจทางเพศหรือโสเภณีเด็ก จำนวน 19 คน คิดเป็นร้อยละ 0.06 และ เด็กที่ถูกบังคับให้ขายแรงงานหรือแรงงานเด็ก จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 0.01 ทั้งนี้จากงานวิจัยของ (รัตนภรณ์ สมบูรณ์, 2556) ได้จัดทำนโยบายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตนักเรียนโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์ พบว่า นักเรียนมีคุณภาพชีวิตอยู่ในระดับสูงทุกด้าน ยกเว้นด้านจิตใจและด้านอารมณ์ที่อยู่ในระดับปานกลาง มีปัญหาที่สำคัญคือ การปรับตัวของนักเรียน เนื้อหารายวิชาไม่สอดคล้องกับปัญหาของเด็ก การคัดกรองเด็กขาดความชัดเจน บุคลากรไม่สอดคล้องกับความต้องการของโรงเรียน และนักเรียนไม่ได้รับการดูแลหลังสำเร็จการศึกษา

ศิลปะช่วยพัฒนาให้ผู้เรียนมีความคิดสร้างสรรค์ มีจินตนาการทางศิลปะ ชื่นชมความงาม มีสุนทรียภาพ ความมีคุณค่า ซึ่งมีผลต่อคุณภาพชีวิตมนุษย์ กิจกรรมศิลปะช่วยพัฒนาผู้เรียนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา อารมณ์ สังคม ตลอดจนการนำไปสู่การพัฒนาสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความเชื่อมั่นในตนเอง อันเป็นพื้นฐานในการศึกษาต่อหรือประกอบอาชีพได้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2551) ซึ่งสัมพันธ์กับงานวิจัยของ (Abdulah, D. M. & Abdulla, B. M. O., 2018) ผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่าการเปิดรับศิลปะบำบัดด้วยการวาดภาพและงานหัตถกรรมช่วยปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพโดยรวมของเด็กที่เป็นมะเร็ง ซึ่งสัมพันธ์กับงานวิจัยของ (Beebe, A., et al., 2010) ชี้ให้เห็นการทดลองแบบสุ่มเพื่อทดสอบประสิทธิผลของศิลปะบำบัดสำหรับเด็กที่เป็นโรคหอบหืด ในการทดลองสุ่มครั้งแรกแสดงให้เห็นว่าเด็กที่เป็นโรคหอบหืดได้รับประโยชน์จากศิลปะบำบัด ซึ่งรวมถึงความวิตกกังวลที่ลดลงและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากนี้ (Moula, Z, 2020) ได้แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของศิลปะบำบัดที่ถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลายในโรงเรียนเพื่อบรรเทาและป้องกันปัญหาทางอารมณ์ของเด็กๆ มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาผู้เรียนในการเปลี่ยนแปลงและการเจริญเติบโตส่วนบุคคลของเด็กผ่านการใช้สื่อทัศนศิลป์ เช่น การวาดภาพระบายสี การปั้นดินเหนียว หรือศิลปะดิจิทัล

ดังนั้น จากสภาพปัญหาและความสำคัญดังกล่าว ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญของการศึกษาเรื่องการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กด้อยโอกาสด้วยกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ ในโรงเรียนสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อศึกษาบริบทและข้อมูลพื้นฐานของเด็กด้อยโอกาสในโรงเรียนสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ จังหวัดเชียงใหม่

เปรียบเทียบพฤติกรรมของเด็กด้อยโอกาสด้านก่อนและหลังการปฏิบัติกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ ศึกษาความพึงพอใจของเด็กด้อยโอกาสที่มีต่อกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ ทั้งนี้จะได้นำผลการวิจัยไปพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กด้อยโอกาส โดยเฉพาะเด็กด้อยโอกาสในโรงเรียนสังกัดบริหารงานการศึกษาพิเศษ ให้มีพฤติกรรมที่ดีขึ้น ตามแนวคิดคุณภาพชีวิตขององค์กรอนามัยโลก ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้เลือกคุณภาพชีวิตจากแนวคิดดังกล่าวมา 3 ด้าน ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านความสัมพันธ์ทางสังคม อีกทั้งด้านความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งกิจกรรมทัศนศิลป์สามารถช่วยพัฒนาให้เด็กเกิดความคิดสร้างสรรค์ได้ ผู้วิจัยหวังว่างานชิ้นนี้จะเป็นประโยชน์กับครูผู้สอนหรือผู้ดูแลเด็กในโรงเรียนดังกล่าว หรือผู้ที่ทำงานเกี่ยวกับเด็กได้เห็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น นอกจากนี้กิจกรรมทัศนศิลป์สร้างยังช่วยพัฒนาและเสริมสร้างจิตใจ อารมณ์ สังคม และความคิดสร้างสรรค์ ในผู้เรียนหรือกลุ่มอื่นๆ อีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทและข้อมูลพื้นฐานของเด็กด้อยโอกาสในโรงเรียนสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อเปรียบเทียบพฤติกรรมของเด็กด้อยโอกาสด้านก่อนและหลังการปฏิบัติกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ ในโรงเรียนสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อศึกษาความพึงพอใจของเด็กด้อยโอกาสที่มีต่อกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ ในโรงเรียนสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ จังหวัดเชียงใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ มีวิธีดำเนินการวิจัย ตามลำดับขั้นตอนดังนี้

1. รูปแบบการวิจัย เป็นวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กด้อยโอกาสด้วยกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์
2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง/ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 ของโรงเรียนสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษแห่งหนึ่ง ในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 20 คน ซึ่งได้มาโดยการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling)
3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ชุดกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ แบบสัมภาษณ์ แบบสังเกตพฤติกรรม แบบประเมินพฤติกรรม และแบบประเมินความพึงพอใจ
4. การเก็บรวบรวมข้อมูล มีการเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยใช้เครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้ 1) ชุดกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ สำหรับเด็กด้อยโอกาส เป็นชุดกิจกรรมที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กด้อยโอกาส ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 ซึ่งผู้วิจัยได้ลงพื้นที่และเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง จำนวน 6 กิจกรรม

คือ กิจกรรมที่ 1 นาฬิกา กิจกรรมที่ 2 ปันๆ กิจกรรมที่ 3 รวมพลังสร้างสรรค์ กิจกรรมที่ 4 เจ้าสัตว์ช่างพูด กิจกรรมที่ 5 ไซไดโนเสาร์ กิจกรรมที่ 6 ปะติตทรรษา ตรวจสอบคุณภาพโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน พบว่ามีดัชนีความสอดคล้องอยู่ระหว่าง 0.6 - 1.00 2) แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structural interview) เป็นการสัมภาษณ์เด็กด้วยโอกาสถึงบริบทและข้อมูลทั่วไป ซึ่งทำการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ หรือครูพี่เลี้ยงของเด็กด้วยโอกาส ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานบริหารงานการศึกษาพิเศษ เพื่อเป็นการสอบถามข้อมูลเบื้องต้นของเด็ก มีประเด็นในการสอบถามได้แก่ บริบทและข้อมูลทั่วไป เช่น เพศ อายุ น้ำหนัก ส่วนสูง ภูมิถิ่นศาสนา การพักอาศัยในโรงเรียน และภาวะความพิการ ตรวจสอบคุณภาพโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน พบว่ามีดัชนีความสอดคล้องอยู่ระหว่าง 0.6 - 1.00 3) แบบสังเกตพฤติกรรม เป็นการสังเกตพฤติกรรมแบบมีส่วนร่วมเพื่อสังเกตพฤติกรรมของเด็กด้วยโอกาส ซึ่งผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเองและผู้ช่วยนักวิจัยโดยการลงพื้นที่ และสังเกตพฤติกรรมขณะปฏิบัติกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ เก็บข้อมูลโดยบันทึกด้วยการเขียน การถ่ายภาพเคลื่อนไหว และบันทึกเสียงวิดีโอ ตรวจสอบคุณภาพโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน พบว่ามีดัชนีความสอดคล้องอยู่ระหว่าง 0.6 - 1.00 4) แบบประเมินพฤติกรรม เป็นการประเมินพฤติกรรมโดยใช้วิธีการตรวจรายการ (Check List) ซึ่งทำการประเมินโดยเจ้าหน้าที่ หรือครูพี่เลี้ยงของเด็กด้วยโอกาส มีจำนวน 3 ด้าน คือ ด้านจิตใจ จำนวน 20 ข้อ, ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม จำนวน 11 ข้อ และด้านความคิดสร้างสรรค์ จำนวน 11 ข้อ โดยใช้มาตราส่วนการประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ โดยใช้วัดก่อนและหลังการปฏิบัติกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ สัดส่วนการประมาณค่า 5 ระดับ ตรวจสอบคุณภาพโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน พบว่ามีดัชนีความสอดคล้องอยู่ระหว่าง 0.6 - 1.00 และมีค่าความเชื่อมั่นโดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาครอนบาคเท่ากับ 0.970 5) แบบประเมินความพึงพอใจ ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4-6 ในโรงเรียนสังกัดสำนักงานบริหารงานการศึกษาพิเศษ จังหวัดเชียงใหม่ ที่มีต่อกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ โดยเด็กด้วยโอกาสที่เป็นกลุ่มตัวอย่างได้ทำการประเมินความพึงพอใจของตนเอง กำหนดเป็นแบบมาตราส่วน (Rating Scale) โดยแบ่งระดับความพึงพอใจเป็น 5 ระดับ คือ มากที่สุด มากปานกลาง น้อย น้อยที่สุด จำนวน 1 ชุด จำนวน 10 ข้อ ตรวจสอบคุณภาพโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน โดยค่าดัชนีความสอดคล้องอยู่ระหว่าง 0.6 - 1.00

5. การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิจัย จำแนกการวิเคราะห์ข้อมูลออกเป็นตามประเภทของข้อมูล ได้แก่ ข้อมูลเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ มีรายละเอียดดังนี้ 1) ข้อมูลเชิงคุณภาพ จากการสัมภาษณ์และการสังเกต ผู้วิจัยได้ทำการถอดข้อมูลให้อยู่ในรูปแบบข้อความแล้วจัดระเบียบข้อมูลตามวิธีการเก็บข้อมูล จากนั้นผู้วิจัยอ่านข้อมูลรอบที่ 1 แบบสแกน และรอบที่ 2 แบบละเอียด และถอดรหัสข้อมูล (Theme) โดยการเริ่มต้นอ่านข้อมูลสัมภาษณ์และข้อมูลที่มีการจัดระเบียบ แล้ววิเคราะห์ข้อมูลจากการถอดรหัส เพื่อจัดกลุ่มของ

ข้อมูล โดยการวิเคราะห์เนื้อหา 2) ข้อมูลเชิงปริมาณ หลังจากผู้วิจัยได้ทำการสำรวจข้อมูลแล้ว วิเคราะห์ข้อมูลโดยสถิติเชิงพรรณนา ด้วยค่าเฉลี่ย ค่าร้อยละ และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กด้อยโอกาสด้วยกิจกรรมทัศนศิลป์ สร้างสรรค์ ในโรงเรียนสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ จังหวัดเชียงใหม่ มีผลการวิจัย ดังนี้

1. บริบทและข้อมูลพื้นฐานของเด็กจากแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตพฤติกรรม พบว่า มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมเป็นเพศชายมากที่สุด คือร้อยละ 80 และเป็นเพศหญิง ร้อยละ 20 อายุ 10 ปี มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 70 และอายุ 11-15 ร้อยละ 30 มีน้ำหนัก 31-40 กก. มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 55 รองลงมาได้แก่ 21-30 กก. ร้อยละ 30 และ 41-50 กก. น้อยที่สุด คิดเป็นร้อยละ 15 มีส่วนสูง 101-150 ซม.มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 85 และ 151 ซม.ขึ้นไปร้อยละ 15 โดยมีภูมิลำเนาอยู่เชียงใหม่ ร้อยละ 70 ไม่ระบุร้อยละ 20 และ แม่ฮ่องสอน ร้อยละ 10 นับถือศาสนาพุทธ ร้อยละ 65 และศาสนาคริสต์ ร้อยละ 35 พักอาศัยในโรงเรียน ร้อยละ 100 และไม่มีภาวะความพิการ ร้อยละ 100 จากการสังเกตพฤติกรรมพบว่า เด็กทุกคนมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง มีเพียงบางคนเท่านั้นที่น้ำหนักตัวต่ำกว่าเกณฑ์ ทางด้านจิตใจ พบว่า เด็กส่วนมากเป็นเด็กที่ร่าเริงแจ่มใส มีน้ำใจ ชยัน และมีจิตสาธารณะ แต่บางส่วนยังขาดความมั่นใจ และไม่ค่อยกล้าแสดงออก ทางด้านความสัมพันธ์สังคม พบว่า เด็กบางส่วนจะกล้าแสดงออกขอความช่วยเหลือผู้อื่น เข้ากับสังคมหรือกลุ่มเพื่อนได้ดี มีเพียงบางส่วนจะเขินขี้อาย ไม่ชอบเข้าสังคมและกลุ่ม ด้านความคิดสร้างสรรค์ พบว่า เด็กส่วนมากมีความคิดสร้างสรรค์ บางส่วนเป็นคนฉลาด เรียนรู้ไว ตั้งใจเรียน แต่บางส่วนขี้เกียจ ไม่ชอบทำงาน นอกจากนี้เด็กส่วนมากสามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในโรงเรียนได้เป็นอย่างดี

2. ผลการเปรียบเทียบพฤติกรรมของเด็กด้อยโอกาสก่อนและหลังการปฏิบัติกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ พบว่า พฤติกรรมเบื้องต้นของเด็กด้อยโอกาสสูงขึ้นทุกด้านในระดับมาก โดยด้านจิตใจ เปลี่ยนแปลงมากที่สุด ($\bar{X} = 3.99$, S.D. = 0.20) ซึ่งพฤติกรรมด้านการผ่อนคลายอารมณ์ ($\bar{X} = 4.54$, S.D. = 0.22) รองลงมาได้แก่ ด้านความคิดสร้างสรรค์ ($\bar{X} = 3.48$, S.D. = 0.35) ซึ่งเด็กใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์อยู่เสมอ เช่น การอ่านหนังสือ ออกกำลังกาย พูดคุยแลกเปลี่ยนกับเพื่อน ($\bar{X} = 4.60$, S.D. = 1.23) และด้านความสัมพันธ์ทางสังคม น้อยที่สุด ($\bar{X} = 3.38$, S.D. = 0.52) ซึ่งด้านการสื่อสารเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ และการทำงานร่วมกันกับผู้อื่น ($\bar{X} = 4.27$, S.D. = 0.18)

3. ความพึงพอใจของเด็กด้อยโอกาสที่มีต่อกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์โดยภาพรวมจากแบบประเมินความพึงพอใจ พบว่า มีความพึงพอใจต่อภาพรวมในระดับมากที่สุด ($\bar{X} =$

4.76, S.D. = 0.21) ซึ่งความพึงพอใจของเด็กที่มีต่อกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์โดยภาพรวม โดยวัดจากอารมณ์ การให้ความร่วมมือ ความสนใจ วัสดุอุปกรณ์ที่เพียงพอ ผลงานสำเร็จของเด็กด้วยโอกาสที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง มีมากที่สุด ($\bar{X}$ = 5, S.D. = 0.00) รองลงมาได้แก่ เด็กมีความตั้งใจในการปฏิบัติกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ในภาพรวม, เด็กมีความสามารถในการปฏิบัติกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ในภาพรวม, เด็กให้ความร่วมมือในการปฏิบัติกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ในภาพรวม และเด็กมีความตั้งใจและปฏิบัติตามคำสั่งของครู หรือพี่เลี้ยงเป็นอย่างดี มีระดับความพึงพอใจเท่ากัน ($\bar{X}$ = 4.7, S.D. = 0.47)

อภิปรายผล

การศึกษาวิจัยการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กด้อยโอกาสด้วยกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ ในโรงเรียนสังกัดสำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ จังหวัดเชียงใหม่ อภิปรายผลได้ดังนี้

1. บริบทและข้อมูลพื้นฐานของเด็กจากแบบสัมภาษณ์และแบบสังเกตพฤติกรรมพบว่า ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเป็นเพศชายมากที่สุด อายุ 10 ปี มากที่สุด มีน้ำหนัก 31-40 กก. มากที่สุด มีส่วนสูง 101-150 ซม.มากที่สุด โดยส่วนมากมีภูมิลำเนาอยู่เชียงใหม่ นับถือศาสนาพุทธมากที่สุด ทุกคนพักอาศัยในโรงเรียน และไม่มีภาวะความพิการ จากการสังเกตพฤติกรรมพบว่า เด็กทุกคนมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง มีเพียงบางคนเท่านั้นที่น้ำหนักตัวต่ำกว่าเกณฑ์ทางด้านจิตใจ พบว่า เด็กส่วนมากเป็นเด็กที่ร่าเริงแจ่มใส มีน้ำใจ ขยัน และมีจิตสาธารณะ แต่บางส่วนยังขาดความมั่นใจ และไม่ค่อยกล้าแสดงออก ทางด้านความสัมพันธ์สังคม พบว่า เด็กบางส่วนจะกล้าแสดงออกขอความช่วยเหลือผู้อื่น เข้ากับสังคมหรือกลุ่มเพื่อนได้ดี มีเพียงบางส่วนจะเงียบขรึมไม่ชอบเข้าสังคมและกลุ่ม ด้านความคิดสร้างสรรค์ พบว่า เด็กส่วนมากมีความคิดสร้างสรรค์ บางส่วนเป็นคนฉลาด เรียนรู้ไว ตั้งใจเรียน แต่บางส่วนขี้เกียจ ไม่ชอบทำงาน นอกจากนี้เด็กส่วนมากสามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมต่างๆ ในโรงเรียนได้เป็นอย่างดี เนื่องมาจากพัฒนาการทางด้านร่างกายของเด็กที่มีการเจริญเติบโตตามวัย แต่ในด้านจิตใจ ความสัมพันธ์ทางสังคม และความคิดสร้างสรรค์ ยังมีความต้องการพัฒนาหรือส่งเสริมให้ดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Abdulah, D.M. & Abdulla, B. M. O. ที่พบว่า หลังจากปฏิบัติกิจกรรมศิลปะบำบัดผู้ป่วยสนุกสนานกับการเข้าสังคม และมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคมมากขึ้น ($P=0.003$) มีการพัฒนาความสัมพันธ์กับเด็กคนอื่นๆ ($P=0.004$) และมีสุขภาพโดยรวมที่ดีขึ้น ($P=0.074$) (Abdulah, D. M. & Abdulla, B. M. O., 2018) นอกจากนี้ Heyder, D. W., et al., ได้นำเสนอผลการใช้ศิลปะบำบัดกับเด็กชายอายุ 8 ขวบ ที่มีพฤติกรรมที่ไม่ชอบระบุตัวตนว่าเป็นเพศชาย และมีนิสัยชอบแสดงความเป็นปรีชาญาณไปสู่การปฏิเสธ การบำบัดจึงเน้นไปที่การสร้างความสัมพันธ์และให้วิธีการแสดงออกที่ไม่นำไปสู่การปฏิเสธ พบว่า เรามี

พฤติกรรมที่ดีขึ้น มีความมั่นใจในตนเอง เด็ดขาด และอ่อนโยนจนทำให้เกิดการยอมรับ นอกจากนี้ศิลปะยังช่วยให้เด็กมีพฤติกรรมทางสังคมที่ดีขึ้น (Heyder, D. W. et al, 1969)

2. ผลการเปรียบเทียบพฤติกรรมของเด็กด้อยโอกาสก่อนและหลังการปฏิบัติกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ ซึ่งพฤติกรรมเบื้องต้นของเด็กด้อยโอกาสสูงขึ้นทุกด้านในระดับมาก โดยด้านจิตใจและอารมณ์ เปลี่ยนแปลงมากที่สุด รองลงมาคือด้านการผ่อนคลายอารมณ์ ส่วนด้านความคิดสร้างสรรค์ เด็กได้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์อยู่เสมอ เช่น การอ่านหนังสือ ออกกำลังกาย พูดคุยแลกเปลี่ยนกับเพื่อน และด้านสังคม น้อยที่สุด ซึ่งด้านการสื่อสารเพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ และการทำงานร่วมกันกับผู้อื่น เนื่องมาจากกิจกรรมทัศนศิลป์สามารถช่วยส่งเสริมเด็กให้มีพัฒนาการทางด้านต่างๆ ที่ดีขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ตฤณ กิตติการอำพล ที่ได้ทำการวิจัยสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมเพื่อการบำบัดเด็กที่มีความต้องการพิเศษ พบว่าความสามารถในการพัฒนากล้ามเนื้อมัดใหญ่ มัดเล็ก และการกระตุ้นระบบประสาทสัมผัสทางกาย มีประสิทธิผล ดังนี้ 1) เด็กที่มีความต้องการพิเศษมีความสามารถในการทรงตัวสูงขึ้น หลังจากใช้ประติมากรรมเพื่อการบำบัดเด็กที่มีความต้องการพิเศษ สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 2) เด็กที่มีความต้องการพิเศษสามารถพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างตากับมือสูงขึ้น หลังจากใช้ประติมากรรมเพื่อการบำบัดเด็กที่มีความต้องการพิเศษ สูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 (ตฤณ กิตติการอำพล, 2560) และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ปริณ หนั่นชัยบุตร ที่ได้ศึกษาผลของการใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ทัศนศิลป์เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ พบว่า ผู้เรียนมีความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานศิลปะอยู่ในเกณฑ์ดี คิดเป็นร้อยละ 65, 78 และ 86 จากจำนวนผลงานทั้งหมด ซึ่งสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด และมีจำนวนผลงานที่แสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์อยู่ในเกณฑ์ดีในแต่ละวงจร คิดเป็นร้อยละ 67, 76 และ 86 แสดงว่ารูปแบบการจัดการเรียนรู้ช่วยพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถสร้างสรรค์ผลงานศิลปะได้ในระดับดีขึ้นไปและผลงานเหล่านั้นแสดงออกถึงความคิดสร้างสรรค์ในระดับดีขึ้นไป (ปริณ หนั่นชัยบุตร, 2558) นอกจากนี้ ยังมีงานวิจัยของ Abdulah, D.M. & Abdulla, B.M.O. ที่พบว่า ผู้ป่วยในกลุ่มทดลองมีร่างกายที่กระฉับกระเฉงและกระปรี้กระเปร่าขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ ($P < 0.001$) มีอาการซึมเศร้าและความรู้สึกเครียดน้อยลง ($P = 0.004$) (Abdulah, D. M. & Abdulla, B. M. O., 2018) อีกทั้งยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ Beebe, A., et al., ที่พบว่า การเปลี่ยนแปลงของคะแนนในการปฏิบัติกิจกรรมศิลปะตั้งแต่ต้นจนจบกิจกรรมศิลปะบำบัด มีดังนี้ 1) ปรับปรุงการแก้ปัญหาและส่งผลกระทบต่อคะแนนการวาดภาพ 2) คะแนนความวิตกกังวล การสื่อสาร และคุณภาพชีวิตโดยรวมที่ดีขึ้น 3) ปรับปรุงคะแนนความวิตกกังวลและแนวคิดของตนเมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม เมื่อครบ 6 เดือน กลุ่มทดลองยังคงมีการเปลี่ยนแปลงใช้เชิงบวกเมื่อเทียบกับกลุ่มควบคุม (Beebe, A., et al., 2010)

3. ความพึงพอใจของเด็กด้อยโอกาสที่มีต่อกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์โดยภาพรวม มีความพึงพอใจต่อภาพรวมในระดับมากที่สุด โดยวัดจากอารมณ์ การให้ความร่วมมือ ความสนใจ วัสดุอุปกรณ์ที่เพียงพอ ผลงานสำเร็จของเด็กด้อยโอกาสที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง มีมากที่สุด รองลงมาได้แก่ เด็กมีความตั้งใจในการปฏิบัติกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ในภาพรวม เด็กมีสมาธิในการปฏิบัติกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ในภาพรวม, เด็กให้ความร่วมมือในการปฏิบัติกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ในภาพรวม และเด็กมีความตั้งใจและปฏิบัติตามคำสั่งของครู/พี่เลี้ยงเป็นอย่างดี มีระดับความพึงพอใจเท่ากัน เนื่องมาจากศิลปะช่วยให้เกิดความผ่อนคลาย มีสมาธิ จินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Visser, A. & Hoog, M. O. ได้ทำการศึกษาศิลปะบำบัดเชิงสร้างสรรค์ต่อผู้ป่วยมะเร็ง พบว่า ผู้เข้าร่วมพึงพอใจกับการจัดหลักสูตร แต่ส่วนใหญ่รู้สึกว่าขอบเขตของระยะเวลาสั้นเกินไปและขอเวลาเพิ่มเติมในการอภิปรายและติดตามผล พวกเขาชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวกกับการรับมือกับอารมณ์ “การใช้ชีวิตอย่างมีสติ” และการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ นอกจากนี้ ยังได้ชี้ให้เห็นว่าศิลปะบำบัดสามารถสร้างประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิตของผู้ป่วยมะเร็ง การศึกษาและการติดตามผลควรให้ข้อมูลเชิงลึกเพิ่มเติมเกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงระหว่างการบำบัดด้วยศิลปะสร้างสรรค์และผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตผู้ป่วยโรคมะเร็ง (Visser, A. & Hoog, M. O., 2008)

สรุป/ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องนี้ สรุปได้ว่า 1) บริบทและข้อมูลพื้นฐานทั่วไป มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมส่วนมากเป็นเพศชาย มีอายุ 10 ปี มีน้ำหนัก 31 - 40 กก. มีส่วนสูง 101 - 150 ซม. ส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่เชียงใหม่ นับถือศาสนาพุทธ ทุกคนพักอาศัยในโรงเรียน และไม่มีภาวะความพิการ มีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง มีอารมณ์ร่าเริงแจ่มใส มีน้ำใจ ขยัน และมีจิตสาธารณะ เข้ากับสังคมหรือกลุ่มเพื่อนได้ดี มีความคิดสร้างสรรค์ สามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ในโรงเรียนได้เป็นอย่างดี 2) การเปรียบเทียบพฤติกรรมของเด็กด้อยโอกาสก่อนและหลังการปฏิบัติกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ ซึ่งพฤติกรรมของเด็กด้วยโอกาสทุกด้านอยู่ในระดับมาก ด้านจิตใจและอารมณ์ เปลี่ยนแปลงมากที่สุด เด็กใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ และ 3) ความพึงพอใจของเด็กด้อยโอกาสที่มีต่อกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์โดยภาพรวม มีความพึงพอใจในระดับมากที่สุด โดยวัดจากอารมณ์ การให้ความร่วมมือ ความสนใจ วัสดุอุปกรณ์ที่เพียงพอ มีความตั้งใจ มีสมาธิ และให้ความร่วมมือในการปฏิบัติกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์มีสมาธิในการปฏิบัติกิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ในภาพรวม และปฏิบัติตามคำสั่งของครู/พี่เลี้ยงเป็นอย่างดี ซึ่งสามารถช่วยให้เด็กได้รับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม ความคิดสร้างสรรค์ การเรียนรู้ สิ่งแวดล้อม และอื่น ๆ ที่มี

ลักษณะแตกต่างกันออกไปตามแต่ละกิจกรรม ทั้งนี้ทุกกิจกรรมช่วยให้เด็กได้รับการพัฒนาทางด้านสุนทรียภาพอีกด้วย ข้อเสนอแนะ 1) ควรทำการศึกษากิจกรรมทัศนศิลป์สร้างสรรค์ที่หลากหลาย เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กด้วยโอกาสในทุกจังหวัดของภาคเหนือตอนบน 2) ควรมีการวางแผนนโยบายเพื่อส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็กด้วยโอกาสอย่างจริงจัง

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- ตฤณ กิตติการอำพล. (2560). การสร้างสรรค์ผลงานประติมากรรมเพื่อการบำบัดเด็กที่มีความต้องการพิเศษ. ใน รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ปริญ ทนันชัยบุตร. (2558). การศึกษาผลการจัดการเรียนรู้วิชาทัศนศิลป์ เรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยใช้รูปแบบการจัดการเรียนรู้ทัศนศิลป์เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์. วารสารศึกษาศาสตร์ ฉบับวิจัยบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 9(3), 96-103.
- รัตนภรณ์ สมบูรณ์. (2556). ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตนักเรียนโรงเรียนศึกษาสงเคราะห์. ใน ดุษฎีนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สำนักบริหารงานการศึกษาพิเศษ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2560). แผนพัฒนาการจัดการศึกษาสงเคราะห์ ระยะ 5 ปี (พ.ศ. 2560 - 2564). นครปฐม: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- Abdulah, D. M. & Abdulla, B. M. O. (2018). Effectiveness of group art therapy on quality of life in paediatric patients with cancer: A randomized controlled trial. *Complementary Therapies in Medicine*, 41(A1-A6), 180-185.
- Beebe, A., et al. (2010). A randomized trial to test the effectiveness of art therapy for children with asthma. *Journal of Allergy and Clinical Immunology*, 126(2), 263-266.
- Heyder, D. W. et al. (1969). Case study: The use of volunteer art therapists with underprivileged children. *Bulletin of Art Therapy*, 8(3), 97-104.
- Krason, K. (2020). "Man of Glass", or Art Therapy through Theatre in a Group of Underprivileged Children. *The New Educational Review*, 60(2020/60), 135-147.
- Moula, Z. (2020). A systematic review of the effectiveness of art therapy delivered in school-based settings to children aged 5-12 years. *International Journal of Art Therapy*, 25(2), 88-89.

- Visser, A. & Hoog, M. O. (2008). Education of creative art therapy to cancer patients: Evaluation and effects. *Journal of Cancer Education*, 23(2), 80-84.
- Wallander, J. L. & Koot, H. M. (2016). Quality of life in children: A critical examination of concepts, approaches, issues, and future directions. *Clinical Psychology Review*, 45(April 2016), 131-143.